

Uvodni del

Mitja VELIKONJA*

**PO SLEDEH IN NA NOVIH POTEH
RAZISKOVANJA KULTURE IN RELIGIJ****

Razvoj Centra za proučevanje kulture in religije na FDV od leta 1967

Povzetek. Članek na pregleden in znanstveno reflektiran način povzema zgodovino delovanja Centra za proučevanje kulture in religije od njegovega nastanka leta 1967 dalje, tako v akademskem kot tudi v širšem družbeno-zgodovinskem kontekstu. Prav tako pa tudi odpira razmisleke o njegovem prihodnjem razvoju znotraj matične Fakultete za družbene vede, posledično pa tudi o razvoju religiologije in kulturologije na Slovenskem nasploh. Članek poleg napovedi drugih prispevkov v pričujoči tematski številki posebej obravnava raziskovalne dosežke Centra (in tudi še vedno deficitarna področja raziskovanja), navezavo na razvoj kulturološkega oddelka, kadrovsko zgodovino ter njegovo mednarodno povezanost in odmevnost.

Ključni pojmi: sociologija religije, religiologija, kulturologija, Fakulteta za družbene vede Ljubljana, prof. dr. Zdenko Roter, Slovenija

201

O vsebini te tematske številke

Pričujoča tematska številka revije Teorija in praksa je nastala ob skorajšnji petdesetletnici organiziranega znanstvenega preučevanja religijskih in kulturnih pojavov na Slovenskem, ki poteka na Fakulteti za družbene vede¹ znotraj raziskovalnega centra, ki ima danes ime Center za proučevanje kulture in religije (do 1998 Centra za proučevanje religije in cerkve) od leta 1967 dalje. Od njega sta na tej instituciji starejša samo dva druga: leta 1966 ustanovljena Center za proučevanje sodelovanja z deželami v razvoju

---

* Dr. Mitja Velikonja, redni profesor na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Pregledni znanstveni članek.

¹ In njenih predhodnicah – Visoki šoli za politične vede (1961–1968), Visoki šoli za sociologijo, politične vede in novinarstvo (1968–1970) in Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (1970–1991).

in Center za raziskovanje javnega mnenja.² Tako dolgo obdobje, predvsem pa korpus znanja, ki so ga generacije raziskovalk in raziskovalcev v tem času ustvarile, zahteva ne le primerno obeležitev, ampak predvsem razmislek za naprej. Vodili našega pisanja za to revijo – še eno sopotnico delovanja matične fakultete – sta bili tako dve: oris preteklih desetletij raziskovanja religijskih in kulturnih fenomenov na lokalni, slovenski in širši ravni (jugoslovanski, balkanski, evropski, globalni) ter pogled naprej, na področja in teme, ki jih bodo raziskovalke in raziskovalci preučevali v prihodnje.

Tem vodilom sledijo naši prispevki in tudi tale uvod, v katerem ne boste našli niti kadrovske niti projektne kronologije Centra. Na teh straneh ne gre za suhoparno »poročilo o minulem delu«, ne za prelet njegovih »prispevkov k razvoju znanosti« ali »relevantnih družbeno-ekonomskih rezultatov«, kot se glasi zagonetni novorek današnje akademske birokracije. Prizadeval sem si – in prizadevali smo si – ogniti se ob takih priložnostih običajnim samohvalam o lastni pomembnosti in jamranju nad nerazumevanjem okolja, v katerem smo se in se nahajamo. To ni torej zgolj rutinska obeležitev skorajšnje častitljive obletnice, goli nabor dokumentov časa, ampak bolj kot to (samo)kritični zgodovinski pregled in napoved njegovega delovanja naprej – in to iz tipkovnic vseh aktualnih članic in članov Centra in nekaterih prejšnjih ter prav tako njegovih akademskih sopotnikov. Torej gre za naše, na enem mestu zbrane premisleke o tem, kar je bilo narejeno, objavljeno, zagovarjano, predstavljeno, vidno, pa tudi onega ravno tako pomembnega, kar je ostalo med vrsticami, med objavami in med posameznimi dosežki, in kar bi morali še narediti. Podatke za to smo pridobivali na različne načine: v osebnih pogovorih in pričevanjih, v arhivih Centra, fakultete in osebnih arhivih njegovih članic in članov, v že objavljenih študijah in publikacijah, v priložnostnih knjigah, izdanih ob obletnicah fakultete itn., marsikaj pa tudi po spominu. Podrobnejše refleksije in pogledi naprej, ki kažejo našo znanstveno-raziskovalno in svetovnonazorsko pestrost, so vsebovani v posameznih prispevkih, ki jih tu le na kratko napovedujem.

Začeli smo z ustanoviteljem in protagonistom Centra v njegovih formativnih letih, starosto slovenske religiologije: intervju z zaslužnim profesorjem, nekdanjim dekanom fakultete in odgovornim urednikom Teorije in prakse dr. Zdenkom Roterjem sta spomladi 2013 opravila redni prof. dr. Aleš Debeljak in izredni prof. dr. Aleš Črnič. V drugem delu smo za kratke razmisleke o delovanju Centra in nasploh o razvoju religiologije v slovenskem, jugoslovanskem, vzhodnoevropskem socialističnem prostoru ter v globalnem smislu zaprosili tri, v svetovnem merilu prvorazredne sociologe religije, njegove akademske sodobnike: rednega prof. dr. Paula Mojzesa iz vseučilišča

---

² Sočasno z njim pa še Center za politološke raziskave in Center za marksološki študij. *Kronologijo in opis glej v Vreg, Korošec, 1981: 25.*

Rosemont College (Filadelfija), akademika rednega prof. dr. Ivana Cvitkovića iz Fakultete za političke nauke Univerze v Sarajevu ter zaslužnega prof. dr. Marka Kerševana iz Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki je svojo znanstveno kariero začel prav v tem Centru. Sledijo prispevki posameznih aktualnih članic in članov Centra, ki so problemsko zastavljeni in vsebujejo kratek pregled dosedanjega dela, njegovo refleksijo in pogled naprej: za področje religiologije ga je napisal izredni prof. dr. Marjan Smrke, za kulturne študije izredni prof. Peter Stanković, za študije subkultur izredni prof. Gregor Tomc ter za študije (nacionalnih) identitet in multikulturalizma doc. dr. Ksenija Šabec in doc. dr. Mirt Komel. O novih, v našem akademskem prostoru neznanih metodoloških in teoretskih pristopih preučevanja kulturnoloških pojavov piše njegova najmlajša članica asist. mag. Nena Močnik. Pregled arhiva raziskav Centra in njihovih nosilcev so pripravili asist. mag. Natalija Majsova, doc. dr. Luka Zevnik ter Komel in Močnikova, zapis o Darinki Kovačič, tajnici Centra od njenega začetka, ki je s svojo pregovorno natančnostjo in ekspeditivnostjo pripomogla k nemotenemu raziskovanju generacijam njegovih članic in članov, je prispeval Debeljak. K sodelovanju v tej tematski številki pa smo povabili še dva pomembna preučevalca tovrstnih fenomenov: recenziji zadnjih knjig profesorja Roterja sta napisala izredni profesor dr. Aleš Gabrič in doc. dr. Srečo Dragoš.

Pretekli in prihodnji razvoj centra

Na razvoj Centra za proučevanje kulture in religije, ki je danes eden od dvajsetih raziskovalnih centrov na FDV, so vplivali tako notranji kot zunanji dejavniki: po eni strani njegov znanstveni fokus, kadrovska dinamika in umeščenost v akademsko okolje, po drugi pa sosledje političnih dogodkov ter kulturnih in religijskih sprememb. V teh desetletjih so se spreminjale tudi sama matična fakulteta, ljubljanska univerza ter družboslovje in humanistika kot celota. Center je intenzivno doživljal in preživel tudi širša dogajanja v svoji okolici – poskuse liberalizacije konec šestdesetih, novo uvajanje partijske discipline v sedemdesetih, razpadanje socialističnega sistema in »antipolitiko«³ civilne družbe v prvi polovici osemdesetih ter vzpon novega nacionalizma in konservativnosti v drugi polovici osemdesetih, osamosvojitve in neoliberalno revolucijo v tranzicijskih devetdesetih, vključevanje v »evroatlantske« integracije v prejšnjem desetletju in soočanje z novo družbeno-ekonomsko krizo v zadnjih letih – in jih sproti reflektiral. Preplet te zunanje in notranje dinamike, »med političnim in akademskim«⁴, bom

³ Kot jo definira Konrád (1988: 152–155).

⁴ Tako Roter naslovi svoj prispevek v knjigi ob petdesetletnici FDV (Kalin Golob, Grizold, 2011: 53–55).

skušal zajeti v nekaj najpomembnejših točkah: glede samega raziskovalnega področja, glede navezav na Oddelek za kulturologijo od sredine devetdesetih dalje, glede sprememb v načinu financiranja, glede razvoja metod raziskovanja, glede povezovanje z mednarodno znanstveno sfero in glede kadrovskega razvoja. Pred sklepnim razmišljanjem bi samokritično navedel še par stvari, ki nam jih ni uspelo v zadostni meri uresničiti.

Na *raziskovalnem področju* je šel Center v zadnjih desetletjih skozi dva temeljna premika oziroma obrata, kar pa ni rezultiralo v diskontinuiteti, pač pa v kumulativnosti našega preučevanja: od religioloških tem k »visoki« kulturi, in od teh dveh tudi k alternativnim kulturam in subkulturam⁵, k »navadnim« kulturam v williamsovskem smislu⁶ ter k popularni kulturi.⁷ Sprva so bili predmet preučevanja zgolj religijski pojavi in Rimskokatoliška cerkev na Slovenskem. Center je znotraj socialističnega dela Evrope naredil prve korake v znanstvenem preučevanju te takrat izrazito delikatne teme: tako za socialistične oblasti s svojim spremenljivo nenaklonjenim odnosom do religije in verskih skupnosti nasploh kot tudi za same verske skupnosti, ki so bile prvič v zgodovini postavljene v deprivilegirano vlogo v družbi, politiki in kulturi. Od druge polovice šestdesetih je prispeval k »krščansko-marxističnem dialogu«,⁸ ki so ga na Zahodu spodbujali, recimo, religiologa Paul Mojzes in Leonard Swidler ter filozof Roger Garaudy, in bil nasploh del nastajajoče populzivne platforme jugoslovanske sociologije religije.⁹

To obdobje delovanja Centra so zaznamovale predvsem študije religioznosti Slovencev na naslednjih področjih: sociološkem (o religioznosti slovenske /srednješolske/ mladine, o vplivih /de/sekularizacije na Slovenskem, o socialno-političnem in pastoralnem delovanju RKC in njeni revitalizaciji, o verskih skupnosti na Slovenskem, o /ne/religioznosti Slovencev, o odnosih med državo in RKC ter politizaciji slednje, o novih duhovnih gibanjih ...), literarnoteoretskem (o katolicizmu in leposlovju) in filozofskem (o filozofskih osnovah sodobne katoliške teologije, o teologiji osvoboditve, o svetem, o filozofiji religije ...). Postopoma, od sredine osemdesetih, so se tem pridružile tudi raziskave postmodernizma (v globalnem smislu in na Slovenskem) in kompleksnih odnosov med socialističnim političnim sistemom in slovenskim kulturniškim nacionalizmom (kot se je ta odražal skozi religijo in

---

⁵ Na sledi *klasikov tipa Hebdige, 2002; Brake, 1984 in Redhead (ur.), 1998.*

⁶ *Williams, 1998.*

⁷ *Navajam zgolj dve izmed številnih preglednic o kulturnih študijah, Strinati, 1997, in pa Storey, 1998. O eni središčnih debat sodobne kulturologije, ki se je odvijala tudi pri nas – namreč o odnosu med »visoko« in množično kulturo – glej Strinati, 1997: 10–50.*

⁸ *Naj s tem v zvezi omenim samo odmeven salzburški simpozij z naslovom »Krščanstvo in marxizem danes« iz leta 1965.*

⁹ *Omenim naj zgolj nekaj vrhunskih strokovnjakov s tega področja v drugih jugoslovanskih akademskih centrih: profesorje Srdjana Vrcana, Esada Čimića, Nikolo Dugandžijo, Marka Kerševana in Ivana Cvitkovića.*

umetnost). V pedagoškem smislu je bil Center tesno povezan z Oddelkom za sociologijo: že leta 1968 sta bila uvedena predmeta Sociologija religije in Sociologija kulture (Kalin Golob, Grizold, 2011: 32), ki sta v predmetniku še dandanes.

Sredi devetdesetih, ko je predstojništvo prevzel Aleš Debeljak, se je pojavila potreba po širitvi raziskovalnega fokusa. Zgodil se je torej prvi od prej omenjenih dveh premikov: ob razvoju preučevanja religioloških tem so se pojavile še nove, kulturološke. Odtod tudi sprememba njegovega imena v ustrežnejše – Center za proučevanje kulture in religije. To je potekalo skoraj sočasno z ustanovitvijo samostojnega Oddelka za kulturologijo na FDV leta 1994, prvega na tleh nekdanje Jugoslavije: njegovi protagonisti so bili tudi člani Centra. Od takrat naprej se je *razvoj Centra tesno navezoval na razvoj kulturološkega oddelka* na vseh področjih: raziskovalnem, pedagoškem in kadrovskem. Raziskave iz tistega časa – pa tudi sama zasnova matičnega Oddelka – so se ob religijskih lotevale tudi vprašanj »visoke« kulture in umetnosti: odnosov med kulturo in narodom, postmoderno kulturo in umetnostjo, literaturo ipd.

Konec devetdesetih je prišlo do drugega premika oziroma »kulturnega obrata«: omenjenim področjem raziskovanja so se pridružila proučevanja kultur vsakdanjega življenja, popularnih kultur in subkultur, alternativnih kultur, multikulturalizma, kolektivnega spomina in balkanologije. To nadgrajevanje raziskovalnih področij se je odražalo tudi v novem predmetniku ob koreniti spremembi samega študijskega procesa, t. i. »bolonjski reformi«, od sredine prejšnjega desetletja dalje. Razvoj pedagoških programov in posameznih predmetov Oddelka na vseh treh stopnjah študija – dodiplomskem (tudi skozi module), podiplomskem in doktorskem (oba sta se začela izvajati leta 2009) – je sledil razvoju znanstvenih zanimanj Centra. Iz skorajda vsakega, dalj časa raziskovanega področja je nastal kakšen predmet na enem izmed nivojev in programov študija.

V tem času – leta 2008 – je predstojništvo Centra prevzel Mitja Velikonja. Raziskovanje danes poteka na vseh treh, medsebojno povezanih področjih. Na religiološkem gre za študije struktur in oblik religioznosti v post-socializmu, odnosa med državo in verskimi skupnostmi, (de)sekularizacije, novih religijskih gibanj in odzivov na religijski pluralizem sodobnih družb. Na področju »visokih« kultur prihaja do nadaljevanja preučevanja različnih razsežij nacionalne kulture, njenega odnosa do skupnega kulturnega prostora v Evropski uniji, literarnih refleksij postsocialistične tranzicije ter kulturoloških obravnjav slovenske kinematografske preteklosti. Na področju kultur vsakdanjega življenja, popularnih in alternativnih kultur so preučevani slovenska popularna in alternativna glasba, šport, ulične kulture (graffiti, street art), moda in druge kulture vsakdanjega življenja, multikulturalizem in ideologija balkanizma.

Omeniti velja, da je Center poznal – tako kot vsa slovenska raziskovalna sfera – različne oblike *financiranja*: od ustanovitve do leta 1986 je bil deležen projektnega financiranja, od takrat do leta 1997 je to potekalo znotraj t.i. programskih sklopov, po tem pa znotraj štirih zaporednih programskih skupin, ki jih financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Sprva so bili raziskovalni rezultati predstavljeni v posebnih raziskovalnih poročilih, ki so danes dostopni v Osrednji družboslovni knjižnici na FDV, v znanstvenih in strokovnih člankih ter na konferencah in simpozijih, doma in v tujini. Z reorganizacijo raziskovalne sfere na Slovenskem, od sredine devetdesetih, pa so rezultati raziskav članic in članov Centra merljivi tudi v domačih in mednarodnih bazah podatkov o objavah in navedbah.

Skladno s širjenjem raziskovalnih področij so se širili tudi *načini samega raziskovanja*: od predvsem kvantitativnega k uvajanju tudi kvalitativnih metod. Dragoceno je longitudinalno empirično preučevanje religioznosti Slovencev, ki jih je opravljal Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij – blok vprašanj na to temo je bil uvrščen v raziskave Slovenskega javnega mnenja od samega začetka.¹⁰ Tej metodi so se postopoma, skladno z razvojem Centra, pridružile druge, bolj kvalitativne metode raziskovanja, kot so intervjuji (novih verskih skupnosti, subkultur), terenska opazovanja (multikulturalnosti, nostalgij), semiološke analize (filmov, literature, hrane, glasbe), diskurzivne analize (verskega integrizma, imperativa sreče, ideologije novega evrocentrizma, balkanizmov), vizualna kulturologija (grafiti, street art, moda), participatorne angažirane metode in aplikativno gledališče ipd.

Njegove članice in člani so v času delovanja v njem izdali nekaj temeljnih knjig na področju slovenske religiologije, sociologije kulture in kulturologije. S prvega področja naj omenim Roterjevo *Katoliška cerkev in država v Jugoslaviji 1945–1973: sociološki teoretični vidiki in raziskovani model* (1976), Smrketovo *Religija in politika: spremembe v deželah prehoda* (1996) in Črničovo *Na vodnarjevem valu: nova religijska in duhovna gibanja* (2012). Na področju sociologije kulture so to Ruplova *Sociologija kulture in umetnosti: izbrana poglavja* (1986), Debeljakova *Postmoderna sfinga: kontinuiteta modernosti in postmodernosti* (1989) in Tomčeva *Profano: kultura v modernem svetu* (1994). Na področju kulturologije ne moremo mimo Šabčeve *Homo europeus: nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope* (2006), prve slovenske kulturološke študije športa, Šaverjeve *Nazaj v planinski raj! – Alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava*, Stankovičeve *Politike popa: uvod v kulturne študije* (2006, 2010), moje *Titostalgije*

---

¹⁰ Glej rezultate raziskav o gibanju religioznosti na Slovenskem za prvo dvajsetletno obdobje raziskave *SJM* (1968–1989) v Toš, Klinar, Markič, Mlinar, Roter, Trampuž, 1989: 281–284 (in premisleke o tem na straneh 93–104).

- Študija nostalgije za Josipom Brozom (2008), zbornika Urbana plemena - Subkulture v Sloveniji v devetdesetih (1999) in pa prvega slovenskega učbenika za kulturne študije, *Cooltura* - Uvod v kulturne študije (2002). Člani Centra tudi aktivno sourejujejo religiozoške in kulturološke knjižne zbirke Kult, Kiosk in Skodelica kave v okviru Založbe FDV.

Center kot celota in njegove članice/člani kot posameznice/posamezniki so bili ves čas in na različne načine *povezani z mednarodno znanstveno javnostjo*. Spisek v tujini objavljenih monografij, poglavij v monografijah, znanstvenih in preglednih člankov, predavateljskih gostovanj, nagrad za znanstvene dosežke, organizacij ter udeležb na mednarodnih konferencah in članstev v uglednih znanstvenih odborih, uredništvih, komisijah in združenjih bi bil predolg (in ga je najti v posameznih javno dostopnih bazah podatkov, recimo v sistemu vrednotenja raziskovalne uspešnosti SICRIS). Izpostavil pa bi njihove mednarodne angažmaje: štirje člani Centra so postali Fulbrightovi gostujoči raziskovalci, bili so, po semester ali več, gostujoči raziskovalci na dunajskem Das Institut für die Wissenschaften vom Menschen, budimpeštanskem Collegium Budapest - Institute of Advanced Study in na Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (Wassenaar), gostujoči predavatelji na varšavskem College d'Europe in na varšavski univerzi, na celovski univerzi, Fairleigh Dickinson University (Madison, New Jersey), Northwestern University (Evanston-Chicago, Illinois), Jagielonski univerzi v Krakovu in na Columbia University v New Yorku. Od konca devetdesetih je bil Center vključen v mednarodne raziskave, bodisi kot partner (HERA o dediščini popularne glasbe, kulturnem spominu in kulturni identiteti, Norface o učinkih religiozne pluralizma na primeru regij treh evropskih državah, COST o transkulturnem spominu v Evropi) bodisi kot nosilec raziskav (z Jagielonsko univerzo o spremembah struktur religioznosti na Poljskem in v Sloveniji v prvem desetletju postsocialistične tranzicije ter z banjaluško univerzo o balkanskih kulturnih študijah).

Kadrovska zgodovina Centra je obsežna in zapletena, saj je matično fakultetno okolje, katerega del je, doživljalo nenehne sistemske spremembe: vsi, ki so znotraj njega delovali, niso bili nujno njegovi člani oziroma članice. Zato bom omenil le tiste, ki so bili nosilci posameznih raziskav in predstojniki raziskovalnih skupin ter sklopov. Od ustanovitve do sredine osemdesetih so raziskave vodili predvsem Roter, Spomenka in Tine Hribar, Kerševan ter Rupel, potem se jim je pridružil Debeljak. V devetdesetih sta se Roterju in Debeljaku kot nosilcema projektov pridružila Smrke in Tomc, v zadnjem desetletju pa tudi Stanković, Črnič, Šabec in Velikonja. V desetletjih svojega obstoja se je Center krepil z mlajšimi kadri - bodisi z mladimi raziskovalci bodisi z raziskovalnimi asistenti -, ki niso zgolj pomagali že uveljavljenim raziskovalcem, pač pa odpirali nova raziskovalna področja in prinašali tudi sveže teoretske poglede in metodološke pristope. V zadnjem

desetletju so to bili asist. mag. Boštjan Šaver, danes Mirt Komel, Luka Zevnik, Nena Močnik in Natalija Majsova. Znotraj Centra je za obdobje dveh ali več semestrov gostoval niz zunanjih raziskovalk in raziskovalcev: omenim naj Fulbrightovega štipendista prof. dr. Douglasa Challengerja iz vseučilišča Franklin Pierce College (New Hampshire), izred. prof. dr. Nermino Mujagić iz Fakulteta političkih nauka iz Sarajeva, doc. dr. Marto Gregorčič, ki je pri nas opravljala svoje postdoktorsko izpopolnjevanje, in dr. Anamarijo Dutceac Segesten iz Univerze v Lundu, ki je za mesec dni gostovala prek raziskovalne sheme COST. Za konec še o eni razsežnosti kadrovske zgodovine Centra: nekateri njegovi člani so sredi velikih političnih sprememb v zadnjih petindvajsetih letih končali v dnevni politiki, na vseh koncih slovenskega strankarskega spektra; drugi so zamenjali zgolj svoje akademsko okolje in nadaljevali svoje pedagoške in raziskovalne kariere drugje.

Pred sklepnim razmišljanjem in pogledom naprej velja (samo)kritično opozoriti tudi na stvari, ki jih v tem času *nismo uspeli uresničiti*, vsaj v dovoljšnji meri ne. Tako kot pri naših dosežkih gre tudi pri tem za splet notranjih in zunanjih razlogov. Prvič, kvantitativno preučevanje religije se sicer nadaljuje znotraj Centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, vprašanja o (ne)religioznosti na Slovenskem so uvrščena v ankete na nacionalni, evropski in svetovni ravni (glej Toš idr., 2009; Toš idr., 2012) – a prepričan sem, da bi bile te raziskave ob vključitvi religiologov iz našega Centra še bolj tehtne. Na drugi strani pa sploh ni pravih kvantitativnih raziskav kulturnih fenomenov: te so namreč povezane z velikimi sredstvi, ki jih Center doslej ni uspel pridobiti. Premalo je tudi konkretnih in bolj praktičnih raziskav, ki bi zadevale kulturološka in religiološka vprašanja. S tem je povezana druga točka samokritike: praktično nimamo nobenih skupnih projektov, skorajda niti stikov z Ministrstvom za kulturo RS ter z nobeno kulturno institucijo na Slovenskem (z Uradom za verske skupnosti pa le v času vodenja Nine Čož in Aleša Guliča). Očitno pri njih še ni prišlo do spoznanja o pomembnosti aplikativnih kulturoloških in religioloških študij, ekspertnih mnenj, svetovanj ipd. (kot se to dogaja znotraj komunikologije s tržnim in političnim marketingom in odnosi z javnostmi ali znotraj sociologije s kadrovskim menedžmentom), na naši strani pa ne do dovolj velikega angažmaja, da bi jih o tem prepričali. Tretjič, glede na majhnost Centra in tudi matičnega kulturološkega oddelka mora biti vsak od nas strokovnjak (in seveda predavatelj) za več področij; zaradi tega štejem razpršenost kot eno največjih nevarnosti našemu delu. In četrtič, še globlje bi se bilo potrebno lotiti raziskovalno deficitarnih tem, kot so kulturna politika, kulturni menedžment, športne študije (kot se jih je pred leti zelo obetavno lotil tragično preminuli član Centra Boštjan Šaver), digitalne kulture, nove (kulturne, religijske) identitete – in tudi razvijanja novih metodoloških pristopov. Del odgovornosti za to nosimo tudi mi sami: mislim, da smo bili in

smo še vedno precej bolj »preokupirani« z uveljavljanjem same religiološke in kulturološke znanstvene discipline (in pedagoškim delom) kot s prizadevanjem za njuno uporabnost.

Namesto sklepa: pogled naprej

Znanstveno raziskovanje kulturnih in religijskih tem se je na Slovenskem dodobra prijelo in precejšnji del zaslug za to ima tudi Center za proučevanje kulture in religije. Rdeča nit njegovega delovanja so bili pogledi na dogajanja »z one strani« uradne politike, kulturne pravšnosti, religijske inertnosti, nacionalne samoumevnosti in estetske konvencionalnosti. Zanimala nas je »druga Slovenija«, če si izposodim luciden naslov Tomčeve knjige iz leta 1989. Ves čas obstoja so njegove članice in člani – sicer s pogosto zelo različnih teoretskih, metodoloških, epistemoloških in tudi ideoloških izhodišč – sledili družbeni dinamiki okoli sebe in jo sproti reflektirali. Pri tem so bili posebej pozorni na občutljive, mejne in – prevladujočim diskurzom in politikam – neprijetne teme. V desetletjih so izpod njihovih peres, pisalnih strojev in sedaj računalnikov nastajale sveže, pogosto pionirske raziskave aktualnih, »živih« tem, ki so orale ledino sodobni slovenski religiologiji in kulturologiji in so prispevale k razvoju teh znanosti tudi v mednarodnem smislu. Lotevali so se religioznosti Slovencev v času socializma in njihove nereligioznosti v času tranzicijskega verskega triumfalizma; postmodernizma v času poloma projekta socialistične modernizacije; novih religijskih gibanj in verskega pluralizma v situaciji, ko je videti, da imamo pri nas samo eno Cerkev; subkultur in uličnih kultur nasproti socialistični in kasneje post-socialistični »visoki« kulturi; balkanizmov v jeku »evropeizacije«; multikulturalnosti v okoliščinah fanatične prevlade nacionalne države; nostalgije po socializmu sredi potrošniške kulture brez utopij.

Če je bil Center za proučevanje kulture in religije v preteklosti pogosto izpostavljen nerazumevanju v svojem širšem političnem in ožjem akademskem okolju, ne glede na njegovo znanstveno odličnost oziroma njej navkljub, se s podobnimi problemi sooča tudi danes. Neposluh akademske in obče javnosti za humanistiko, prevlada kvantitativne logike v tovrstnem preučevanju, ignoriranje medijev ob žgočih temah (recimo anatemiziranje članov Centra ob diskusijah okoli RKC pri nas), pomanjkanje delovnih stikov z domačimi kulturnimi institucijami (od Ministrstva za kulturo navzdol) povzročajo zaskrbljujoče usihanje kulturološkega in religiološkega raziskovanja in kadrovski osip. Prihodnji razvoj Centra je bolj kot kadarkoli povezan z usodo matičnega kulturološkega oddelka – prvi skrbi za teoretski, metodološki in raziskovalni razvoj kulturnih študij in religiologije, kar se potem prelija v neposredno delo s študenti na programih doma in na gostovanjih v tujini. Eden brez drugega ne moreta obstajati.

Skratka, tako kot problemi so tudi prihodnji izzivi Centra podobni tistim iz njegove preteklosti: ali bo uspel ohraniti svojo inovativnost in iniciativnost na obeh področjih svojega raziskovanja, kulturološkem in religiološkem; ali bo ostal kritičen, kot je bil v sedemdesetih letih, ko so rezultati njegovih raziskovanj vznemirjali takratne partijske ideologe in politike, tako tudi v devetdesetih cerkvene ideologe, politične konvertite in nacionaliste iz vrst »razumnikov« in kot je v zadnjem desetletju, v okoliščinah represivne tolerance neoliberalnih politik in korporativne kulture. Sledi delovanja Centra iz preteklih desetletij so dobra popotnica za njegove nove poti v prihodnosti.

LITERATURA

- Brake, Mike (1984): Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Črnič, Aleš (2012): Na vodnarjevem valu: nova religijska in duhovna gibanja. Ljubljana: Založba FDV.
- Debeljak, Aleš (1989): Postmoderna sfinga: kontinuiteta modernosti in postmodernosti. Celovec, Salzburg: Wieser.
- Debeljak, Aleš (ur.); Stankovič, Peter (ur.); Tomc, Gregor (ur.); Velikonja, Mitja (ur.) (2002): *Cooltura* – Uvod v kulturne študije. Ljubljana: Študentska založba.
- Kalin Golob, Monika (ur.); Grizold, Anton (ur.) (2011): Fakulteta za družbene vede: 50 let znanosti o družbi. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Konrád, György (1988): Antipolitika: srednjeevropske meditacije. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Hebdige, Dick (2002): *Subculture: the meaning of style*. London, New York: Routledge.
- Redhead, Steve (ur.) (1998): *The Clubcultures Reader - Readings in Popular Cultural Studies*. Oxford, Blackwell Publishers.
- Roter, Zdenko (1976): Katoliška cerkev in država v Jugoslaviji 1945–1973: sociološki teoretični vidiki in raziskovani model. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rupel, Dimitrij (1986): Sociologija kulture in umetnosti: izbrana poglavja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Stankovič, Peter (ur.); Tomc, Gregor (ur.); Velikonja, Mitja (ur.) (1999): *Urbana plemena – Subkulture v Sloveniji v devetdesetih*. Ljubljana: Študentska založba.
- Storey, John (1998): *Cultural Theory & Popular Culture*. Athens: The University of Georgia Press.
- Smrke, Marjan (1996): *Religija in politika: spremembe v deželah prehoda*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Strinati, Dominic (1997): *An Introduction to the Theories of Popular Culture*. London and New York: Routledge.
- Stankovič, Peter (2006, 2010): *Politike popa: uvod v kulturne študije*. Ljubljana: Založba FDV.
- Šabec, Ksenija (2006): *Homo europeus: nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: Založba FDV.

- Šaver, Boštjan (2005): *Nazaj v planinski raj!* – Alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava. Ljubljana: Založba FDV.
- Tomc, Gregor (1989): *Druga Slovenija: zgodovina mladinskih gibanj na Slovenskem v 20. stoletju*. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Tomc, Gregor (1994): *Profano: kultura v modernem svetu*. Knjižnica revolucionarne teorije: Ljubljana.
- Toš, Niko; Klinar, Peter; Markič, Boštjan; Mlinar, Zdravko; Roter, Zdenko; Trampuž, Cveto (1989): *Slovenski utrip – Rezultati raziskav javnega mnenja 1988–1989*. Ljubljana, FSPN.
- Toš, Niko in drugi (2009): *Vrednote v prehodu IV. – Slovensko javno mnenje 2004–2009*. Ljubljana: Dokumenti SJM.
- Toš, Niko in drugi (2012): *Vrednote v prehodu VI. – Slovenija v mednarodnih primerjavah 1992–2011*. Ljubljana, Dunaj: Dokumenti SJM, Echoraum.
- Velikonja, Mitja (2008): *Titostalgija – Študija nostalgije za Josipom Brozom*. Ljubljana: MediaWatch, Mirovni inštitut.
- Vreg, France; Korošec, Tomo (1981): *Zbornik ob dvajsetletnici Visoke šole za politične vede, Visoke šole za sociologijo, politične vede in novinarstvo in Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Williams, Raymond (1998): *Navadna kultura*. Ljubljana: ISH, Studia Humanitatis.